

І. З. Сторонянська, І. Р. Залуцький, Х. О. Патицька

Критерії виокремлення та інструменти розвитку проблемних сільських територій

Розглянуто проблему виокремлення та ідентифікації на локальному рівні проблемних сільських територій, які потребують особливої уваги з боку держави, та досліджено підходи до її врегулювання в контексті конкретизації інструментів державної регіональної політики щодо покращення їхнього соціально-економічного стану. Виявлено, що зміст термінів «проблемна територія», «проблемна сільська територія» законодавством України не регламентовано, відсутні критерії виявлення проблемних сільських територій, оцінювання стану їхнього розвитку та класифікації за конкретними ознаками. З огляду на обмеженість інформаційно-статистичного забезпечення чіткої ідентифікації ознак проблемності сільських територій на локальному рівні як основу їх визначення використано адаптовану до європейської методології класифікацію територій адміністративних районів України як малих регіонів рівня NUTS-3 і аналогів місцевих адміністративних одиниць LAU. Виокремлення окремих типів переважно сільських територій здійснено на основі критеріїв демографічного та економічного характеру: густина наявного населення, зміни чисельності наявного населення за останні три роки, зміни кількості юридичних осіб за останні три роки, обсяг податкових надходжень на одну особу. Розроблено пропозиції щодо законодавчого забезпечення формування інструментарію розвитку проблемних територій держави.

Ключові слова: проблемна сільська територія, критерії виокремлення проблемних сільських територій, ідентифікації типів переважно сільських територій, інструменти розвитку проблемних сільських територій.

Постановка проблеми. На фоні невизрадної ролі держави в підтримці розвитку сільських територій обезлюднення села та деградація його потенціалу набули загрозливих масштабів. Унаслідок істотного погіршення соціально-економічного стану сільських територій скорочення чисельності сільського населення впродовж останніх 10 років становило 1,7 млн осіб, або 11,9%, що засвідчує потребу в дійовій і послідовній державній політиці, основою якої мають бути механізми сприяння реалізації актуальних інтересів територіальних громад як основних суб'єктів комплексного розвитку сільських територій.

Нагальна потреба в невідкладному розробленні чіткої державної політики щодо стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій обумовлена також такими вимогами часу: наближення державної політики стосовно сільських територій до відповідних політик ЄС, як це передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС; прогнозування та мінімізації впливу всіх можливих негативних наслідків, пов'язаних із запровадженням ринкового обігу сільськогосподарських земель; мінімізації наслідків кризової ситуації, в якій опинилася економіка України внаслідок поширення пандемії COVID-19 та пов'язаної з цим глобальної економічної депресії [1].

Аналіз останніх досліджень. Проблема соціально-економічного розвитку сільських територій є предметом різнопланового наукового інтересу багатьох вітчизняних дослідників, таких як М. Барановський, О. Бородіна, В. Борщевський, О. Булавка, В. Геєць, Ю. Губені, В. Дієсперов, В. Збарський, М. Ільїна, Т. Заяць, В. Куценко, Ю. Лупенко, М. Малік, Л. Мармуль, О. Могильний, М. Могилова, М. Орлатий, Я. Остафійчук, В. Онегіна, О. Павлов, О. Попова, Х. Притула, І. Прокопа, П. Саблук, В. Терещенко, М. Хвесик, Л. Шепотько, В. Юрчишин, К. Якуба та інші.

На дослідженні європейської типології сільських територій з використанням програм нейронної мережі акцентується увага англійських вчених Д. Блудена, П. Драйера та інших [2].

© І. З. Сторонянська, І. Р. Залуцький, Х. О. Патицька, 2021.

Науковцями ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» розроблено методологічні засади ідентифікації функціональних типів територій (вісім функціональних типів), які враховують методичні підходи європейської регіональної політики та спрямовані на максимальну гармонізацію національної статистичної системи з європейськими нормами та стандартами [3].

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 рр. (далі – Стратегія) переміщено фокус сучасної державної регіональної політики власне на окремі типи територій, що характеризуються специфічними соціальними, просторовими, екологічними та економічними особливостями, а реалізацію пріоритетів регіонального розвитку передбачено здійснювати на основі комплексного територіального підходу [4]. Відповідно до Додатку 2 цієї Стратегії в межах протидії кризам на територіях з особливими проблемами розвитку передбачено внесення змін до законодавства у сфері стимулювання розвитку регіонів у частині визначення типів проблемних територій, порядку та критеріїв визначення таких територій, розширення переліку інструментів та механізмів стимулювання їхнього розвитку. Тим самим актуалізовано значущість наукового пошуку алгоритму виокремлення та ідентифікації на локальному рівні проблемних сільських територій, що потребують особливої уваги з боку держави.

Метою статті є розроблення методичних підходів до виокремлення та ідентифікації проблемних сільських територій у контексті конкретизації інструментів державної регіональної політики щодо покращення їхнього соціально-економічного стану.

Основні результати дослідження. У сучасних умовах формування та реалізація політики розвитку сільських територій на основі територіально-орієнтованого підходу, а також урахування підходів Європейського Союзу та країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку є невід’ємною складовою вдосконалення державної регіональної політики України.

Світова практика диференціації сільських територій забезпечує високу ефективність управлінських рішень у сфері регулювання процесів їхнього розвитку [5, с. 72; 6; 7].

Результати оціночного дослідження впливу Спільної сільськогосподарської політики (САП) на збалансований територіальний розвиток сільських територій у країнах-членах ЄС-28 показують, що вплив САП через покращення соціально-економічних аспектів і соціальної інклюзії змінюється залежно від характеристик сільського регіону та застосованої політики [8].

Для протидії економічним наслідкам пандемії Європейська комісія в березні 2020 р. ухвалила комюніке «Тимчасовий устрій для заходів державної допомоги економіці в умовах поширення COVID-19», яке визначає умови надання державами-членами ЄС допомоги суб’єктам господарювання у вигляді прямих грантів, податкових пільг, гарантій за кредитами, субсидованих відсоткових ставок за кредитами, гарантій і кредитів, що надаються через фінансові інституції, страхування експортних кредитів [9]. У липні 2020 р. в ЄС створено тимчасовий фонд Next Generation EU для відновлення країн-членів після коронакризи в розмірі 750 млрд євро, причому щонайменше 37% витрат мають припадати на кліматичні проекти і щонайменше 20% – на проекти цифрових трансформацій.

Очевидно, що в сучасних умовах періодичне декларування окремих соціально-економічних, інфраструктурних чи екологічних заходів державної підтримки як засіб пом’якшення наслідків коронакризи в регіонах України не може бути альтернативою радикальній політиці комплексного розвитку сільських територій на сталій законодавчій основі.

Доводиться констатувати, що законодавчими актами України сільські території дотепер не ідентифіковано як об’єкт державної регіональної політики. Відсутні критерії оцінювання стану їхнього розвитку та класифікації за

конкретними ознаками, зокрема виявлення проблемних сільських територій, до яких науковці і практики найчастіше відносять депресивні, відсталі, економічно найслабші регіони, що мають найнижчі показники економічного та соціального розвитку.

Чіткого розмежування понять «депресивна територія», «проблемний регіон», «відсталий регіон» у науковій літературі немає, що породжує неоднозначність трактувань цих дефініцій. Окремі науковці обґрунтовують визначення поняття «депресивна територія» виключно як промислового регіону, де відбувається стагнація базових галузей економіки щодо забезпечення їхнього розвитку, зокрема: «Депресивна територія – це промислово розвинена територія, кризовий стан якої є виявом структурної кризи економіки та нерівномірності розвитку промислового виробництва за галузями та регіонами України» [10, с. 115].

Згідно з пунктом 3 частини другої статті 5 чинного Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [11] депресивним може бути визнано сільський район, в якому протягом останніх трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу є значно нижчими, а частка зайнятих у сільському господарстві є значно вищою за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи.

Відповідно до частини третьої статті 10 цього Закону саме Кабінету Міністрів України на підставі моніторингу показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення належало забезпечити визначення:

- територій, яким надається статус депресивних, і встановити їхні межі;
- строк, на який території надається статус депресивної;
- заходи державного стимулювання розвитку території для подолання депресивного стану та форми й умови їх застосування;
- співвідношення державних, регіональних та інших фінансових ресурсів, що спрямовуються на виконання програми подолання стану депресивності території;
- строк внесення проекту програми подолання стану депресивності території.

А відповідно до частини другої статті 11 згаданого закону для подолання депресивності території центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, за участю інших центральних органів виконавчої влади, відповідних місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування належало розробляти відповідні програми подолання стану депресивності території, що підлягали затвердженню Кабінетом Міністрів України.

Регламентовано, що програма подолання депресивності території мала б передбачати, зокрема:

- коротку характеристику депресивної території, аналіз причин депресивного стану;
- заходи центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо подолання стану депресивності території, строк їх здійснення, обсяги фінансування з державного, місцевих бюджетів та інших джерел, передбачених законодавством;
- порядок здійснення моніторингу виконання програми, показники розвитку, за якими визначатимуться результати її виконання;
- загальне оцінювання очікуваної соціально-економічної ефективності реалізації програми.

Однак станом на сьогодні не функціонує жоден з механізмів стимулювання розвитку регіонів і подолання депресивності окремих територій, визначених чинним Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів», не затверджено жодної програми подолання депресивності територій. На тлі перманентної

відсутності затверджених програм подолання депресивності конкретних територій помітною є відсутність визначених Кабінетом Міністрів України граничних рівнів відхилення соціально-економічних показників розвитку територій, передбачених пунктами 2-4 частини другої статті 9 цього закону, від середніх показників розвитку територій відповідних груп. Це блокує можливість об'єктивного, прозорого визначення умов та обсягів державного стимулювання розвитку проблемних територій.

Єдиною спробою правового врегулювання змісту поняття «проблемна територія» у вітчизняній практиці законотворення був проєкт Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [12], внесений Міністерством розвитку громад та територій на громадське обговорення 2.08.2018 р. Згідно з підпунктом 4 пункту 1 статті 1 законопроєкту проблемна територія – це територія, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови та на якій у визначеному цим законом порядку та згідно з рішенням Кабінету Міністрів України або Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної ради здійснюються заходи відповідно державного або регіонального стимулювання розвитку. Крім того, відповідно до підпункту 4 пункту 1 статті 4 законопроєкту соціально-економічними показниками розвитку території, за якими сільський район планувалось визначати проблемною територією, були показники виключно демографічного характеру, зокрема: щільність населення є не менш як на 25% нижча від інших районів регіону, демографічне навантаження на особу працездатного віку на 25% вище від середнього показника по сільських районах у регіоні, а темпи зниження чисельності населення району є вищими від середнього показника по районах регіону.

На нашу думку, таке фокусування на конкретизації демографічних показників можна тлумачити як елемент виключно демографічного, а не комплексного підходу до класифікації сільських територій.

Варто також зауважити, що згідно з пунктом 3 частини другої статті 9 чинного Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» перелік соціально-економічних показників розвитку території, за якими сільський район, територія якого може бути визнана депресивною, тобто проблемною, є істотно ширшим, зокрема: протягом останніх трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу є значно нижчими, а частка зайнятих у сільському господарстві є значно вищою за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи [11].

За наявної правової невизначеності на рівні закону термінів «сільська територія», «проблемна сільська територія» юридично некоректним є встановлення переліку функціональних типів територій Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 р. [4], затвердження якої супроводжувалось вимогою корегування в шестимісячний строк регіональних стратегій розвитку.

Наприклад, цим документом визначено зміст терміна «сільські території у несприятливих умовах» як «територіальні громади, що одночасно мають такі характеристики, як щільність сільського населення нижча 15 осіб на кв. кілометр, відстань до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб понад 30 хвилин на автомобілі (орієнтовно 40 км автомобільними дорогами з твердим покриттям), чисельність населення скоротилася у період 2008-2018 рр. більш як на 30 відсотків». Тобто сільська територія як геопросторовий об'єкт колізійно ототожнюється з терміном «територіальна громада», правовий зміст якого визначено абзацом другим статті 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний

адміністративний центр. Необґрунтованим є акцент щодо періоду скорочення чисельності населення впродовж 2008-2018 рр., а також конкретизації автомобільної доступності до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб, зважаючи на різновіддаленість населених пунктів в об'єднаній територіальній громаді від такого міста.

Крім того, анонсованими чинною Стратегією [4] критеріями не забезпечується чітке виокремлення як сільських територій, так і випадки їх можливої ідентифікації як інших функціональних типів територій, зокрема: прикордонних територій у несприятливих умовах; тимчасово окупованих територій України; гірських територій Українських Карпат; природоохоронних територій та об'єктів; зон впливу міжнародних транспортних коридорів тощо.

М. А. Хвесик і М. В. Ільїна з позиції обґрунтування методологічного підходу до комплексної класифікації сільських територій стверджують, що диференціювати сільські території можна за такими категоріями, як демографічний склад населення, адміністративний та політико-правовий статус, галузева спрямованість місцевої економіки, вид і режим використання території, динаміка розвитку, ступінь складності і ресурсозабезпеченості тощо [13, с. 13].

Результати колективного дослідження, здійсненого у 2010 р. щодо розроблення комплексної типології сільських територій, засвідчили [14, с. 191-219], що істотні проблеми за умовами розвитку мають понад 64% районів, а майже третина їх характеризується складною ситуацією в демографічно-поселенській сфері і низьким рівнем доступності до базових життєвих умов і споживчих послуг.

Утім, як слушно зауважує І. Прокопа: «Специфіка окремих територій найрельєфніше виявляється на рівні сільрад, але її практично неможливо відстежити в загальнонаціональному масштабі через відсутність необхідної інформації. ... Водночас рівень економічного розвитку сільських територій оцінити практично неможливо, оскільки ні його узагальнюючі показники (наприклад, обсяг ВДВ), ні показники роботи галузей економіки (в тому числі сільського господарства) у розрізі «міські поселення – сільська місцевість» не розраховуються» [15, с. 52].

Підкреслимо, що організаційно-правові засади повноцінного забезпечення однозначності визначень, прозорого стабільного застосування територіальних типологій для складання та поширення європейської статистики закладено Регламентом ЄС № 1059/2003 [16]. В ЄС регіони диференціюють, ураховуючи їхній ВВП на одну особу, виражений у відсотках від середнього по ЄС: більш розвинені регіони – ВВП більше 90%, перехідні регіони – ВВП 75%-90%, менш розвинені регіони – ВВП менше 75%. Тобто згідно з європейською практикою детермінантою ідентифікації сільських територій є врахування демографічної складової, а основою їхньої класифікації є диференціація за рівнем економічного розвитку, який оцінюється за обсягом ВВП на одну особу.

Проте в Україні не передбачено законодавче впровадження європейської класифікації NUTS та імплементації європейських територіальних типологій, не визначено критеріїв виокремлення та ідентифікації окремих типів територій, що загалом не сприяє повноцінному впровадженню європейського інструментарію у сфері регіонального розвитку. Методологією державного статистичного спостереження не передбачено узагальнення показників ВВП за районами, територіальними громадами тощо.

Введеним з 01.2021 р. в дію Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» [17] до переліку геопросторових даних не віднесено функціональні типи територій, означені в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 р. [4], що блокуватиме якісне створення єдиної геоінформаційної системи як сучасного інструменту інтегрування даних з різних інформаційних джерел для проведення моніторингу та оцінювання

функціональних типів територій, зокрема сільських територій на рівні об'єднаних територіальних громад і районів.

З огляду на обмеженість інформаційно-статистичного забезпечення щодо чіткої ідентифікації ознак проблемності сільських територій основою виокремлення критеріїв оцінювання їхнього стану в межах цього дослідження слугувала адаптована до європейської методології класифікація територій адміністративних районів України як малих регіонів рівня NUTS-3 і аналогів місцевих адміністративних одиниць LAU з виокремленням переважно міських, проміжних і переважно сільських територій [18, с. 50-55]. Станом на 01.01.2020 р. переважно сільські території ідентифіковано на рівні 416 адміністративних районів за такими критеріями: густина населення менша за показник 300 жителів на 1 км²; частка міського населення адміністративного району не досягає рівня 50% (щонайменше 50% сільського населення). Їхня загальна площа, за уточненими даними, у межах областей України становить 487 288,2 км², або 84,6% їхньої сумарної площі (табл. 1).

Таблиця 1

Наявність переважно сільських територій за регіонами України станом на 01.01.2020 р.

Області	Кількість і площа адміністративних районів у регіоні, од./км ²	Переважно сільські території (ПСТ)			Частка площі ПСТ регіону в його загальній площі, %	Частка наявного населення ПСТ регіону в його загальній чисельності, %
		Райони, од.	Площа, км ²	Наявне населення, осіб		
<i>Всього по Україні</i>	476/562495,0	416	487288,2	15801826	84,6	40,6
АР Крим	д / в	д / в	д / в	д / в	д / в	д / в
Вінницька	27/26217,6	26	25336,0	993835	95,6	64,3
Волинська	16/20021,7	16	20021,7	651850	99,4	63,2
Дніпропетровська	22/30703,1	17	23613,1	536313	74,0	16,9
Донецька	18/22996,8	9	10385,9	202206	39,2	4,9
Житомирська	23/29636,4	20	26792,4	612831	89,8	50,7
Закарпатська	13/12688,9	13	12688,9	988184	99,5	78,8
Запорізька	20/26684,0	17	22695,4	493259	83,5	29,2
Івано-Франківська	14/12781,7	14	12781,7	917637	91,8	67,1
Київська	25/27781,0	22	25294,0	947642	89,9	53,2
Кіровоградська	21/24350,8	19	22379,9	463604	91,0	49,7
Луганська	18/25346,8	11	16241,9	292047	60,9	13,7
Львівська	20/21526,0	20	21526,0	1398859	98,6	55,7
Миколаївська	19/24253,6	18	23010,8	457984	93,4	40,9
Одеська	26/32993,5	24	30773,4	946289	92,4	39,8
Полтавська	25/28312,2	23	26648,7	671492	92,7	48,4
Рівненська	16/19943,2	16	19943,2	811791	99,5	70,4
Сумська	18/23224,8	12	16281,0	312074	68,3	29,2
Тернопільська	17/13687,3	17	13687,3	746779	99,0	71,9
Харківська	27/30 901,5	21	23150,8	518393	73,7	19,5
Херсонська	18/27784,0	15	22101,0	438060	77,6	42,6
Хмельницька	20/20346,0	19	19480,0	691751	94,4	55,1
Черкаська	20/20685,0	19	19789,0	657230	94,6	55,1
Чернівецька	11/7943,1	11	7943,1	623950	98,1	69,2
Чернігівська	22/31686,0	17	24723,0	427766	77,5	43,2

Джерело: складено авторами на основі [3; 18].

Для ідентифікації на рівні адміністративних районів проблемних сільських територій шляхом системного виокремлення окремих типів переважно сільських територій використано доступні офіційні та статистичні дані демографічного та економічного характеру, що слугували виокремленню таких критеріїв:

- густина наявного населення, осіб / км²;
- зміни чисельності наявного населення за останні три роки;
- зміни кількості юридичних осіб за останні три роки;
- обсяг податкових надходжень на одну особу, грн.

Дослідження динаміки зміни чисельності наявного населення та кількості юридичних осіб сфокусовано на трирічному періоді 2017-2019 рр. з огляду на врахування анонсованої нормативними актами [19; 20] етапності реалізації відповідних стратегій розвитку – формування трирічного плану заходів першого етапу дії відповідної стратегії та врахування відповідних змін під час розроблення заходів на наступні чотири роки (другий етап).

Вважаємо, що для репрезентативності висвітлення демографічних трендів переважно сільських територій з негативною динамікою зміни чисельності наявного населення доцільним є визначення розрахункового періоду повного їх знелюднення – лагу знелюднення переважно сільської території (ЛЗ_{пер.}), який у цьому дослідженні визначається як відношення чисельності наявного населення станом на 01.01.2020 р. до середньорічної зміни чисельності наявного населення за трирічний період – 2017-2019 рр.

Перелік критеріїв і дегалізацію їхніх параметрів, які є основою дієвості алгоритму ідентифікації окремих типів переважно сільських територій на рівні адміністративних районів регіону, наведено в табл. 2.

Отже, запропонована нами класифікація переважно сільських територій включає такі їх типи:

- більш розвинені переважно сільські території, або інтегровані переважно сільські території (ІПСТ);
- перехідні переважно сільські території, або дискретні переважно сільські території (ДПСТ);
- проблемні переважно сільські території, або неблагополучні переважно сільські території (НПСТ).

Проблемні (неблагополучні) переважно сільські території (НПСТ) ідентифікуються за умови відповідності параметрам одного з чотирьох критеріїв:

- густина населення не перевищує середньообласне значення показника густоти населення переважно сільських територій;
- розрахункове значення лагу знелюднення переважно сільських територій (ЛЗ_{пер.}) не перевищує середньообласний показник щодо таких територій, які характеризуються спадом чисельності наявного населення за останні три роки;
- наявністю зменшення кількості юридичних осіб переважно сільських територій за останні три роки;
- обсяг податкових надходжень на одну особу не перевищує 85% середньообласного обсягу податкових надходжень переважно сільських територій на одну особу.

Крім того, урахуовуючи інтенсивність прояву показників та наявність їхніх критичних значень за критеріями відповідності типу НПСТ, у межах цього типу виділено окремі підтип – занепадаючі переважно сільські території (ЗПСТ). Для ідентифікації підтипу ЗПСТ визначається відповідність параметрам не менше трьох критеріїв НПСТ або наявність НПСТ, що характеризується нижчим 50% від середньообласного значення одного з показників – густоти населення, лагу знелюднення (ЛЗ_{пер.}) середньообласного обсягу податкових надходжень на особу. Позаяк порогової динаміки зменшення кількості юридичних осіб дослідженням

Таблиця 2

Критерії та параметри ідентифікації типів переважно сільських територій в адміністративних районах регіону

Типи переважно сільських територій	Критерії ідентифікації		Примітка
	Назва критерію	Параметри критерію	
Більш розвинені переважно сільські території (інтегровані переважно сільські території – ПІСТ)	Густота наявного населення	Перевищує середньообласне значення показника густоти населення переважно сільських територій, <i>осіб / км²</i>	ПІСТ ідентифікуються за умови відповідності означеним параметрам усіх чотирьох критеріїв
	Зміна чисельності наявного населення за останні три роки	Зростання за останні три роки чисельності наявного населення переважно сільських територій, <i>+ осіб</i>	
	Зміна кількості юридичних осіб за останні три роки	Зростання за останні три роки кількості юридичних осіб переважно сільських територій, <i>+ %</i>	
	Обсяг податкових надходжень на одну особу	Перевищує середньообласний обсяг податкових надходжень переважно сільських територій на одну особу, <i>грн</i>	
Перехідні переважно сільські території (дискретні переважно сільські території – ДПІСТ)	Густота наявного населення	Перевищує середньообласне значення показника густоти населення переважно сільських територій, <i>осіб / км²</i>	ДПІСТ ідентифікуються за умови відповідності означеним параметрам усіх чотирьох критеріїв. Також до дискретних сільських територій (ДПІСТ) відноситься територія з густиною наявного населення не менше 50% її середньо-обласного значення для переважно сільських територій за умови зростання чисельності наявного населення за останні три роки
	Зміна чисельності наявного населення за останні три роки	Розрахункове значення лагу знелюднення переважно сільських територій ($ЛЗ_{\text{пст}}$) перевищує середньообласний показник щодо таких територій, які мають спад чисельності наявного населення за останні три роки	
Перехідні переважно сільські території (дискретні переважно сільські території – ДПІСТ)	Зміна кількості юридичних осіб за останні три роки	Зростання за останні три роки кількості юридичних осіб переважно сільських територій, <i>+ %</i>	
	Обсяг податкових надходжень на одну особу	Перевищує 85% середньообласного обсягу податкових надходжень переважно сільських територій на одну особу, <i>грн</i>	
Проблемні переважно сільські території (неблагополучні переважно сільські території – НПІСТ)	Густота наявного населення	Не перевищує середньообласне значення показника густоти населення переважно сільських територій, <i>осіб / км²</i>	НПІСТ ідентифікуються за умови відповідності означеним параметрам одного з чотирьох критеріїв. НПІСТ, що характеризуються відповідністю параметрам не менше трьох критеріїв, є занепадаючими (ЗПІСТ). Також до занепадаючих переважно сільських територій (ЗПІСТ) відносяться такі НПІСТ, що характеризуються нижчим 50% від середньообласного значення одного з показників – густоти населення, лагу знелюднення ($ЛЗ_{\text{пст}}$), середньообласного обсягу податкових надходжень на особу
	Зміна чисельності наявного населення за останні три роки	Розрахункове значення лагу знелюднення переважно сільських територій ($ЛЗ_{\text{пст}}$) не перевищує середньообласний показник щодо таких територій, які характеризуються спадом чисельності наявного населення за останні три роки, <i>роки</i>	
	Зміна кількості юридичних осіб за останні три роки	Зменшення кількості юридичних осіб переважно сільських територій за останні три роки, <i>- %</i>	
	Обсяг податкових надходжень на одну особу	Не перевищує 85% середньообласного обсягу податкових надходжень переважно сільських територій на одну особу, <i>грн</i>	

Джерело: авторська розробка.

не виявлено в жодному районі, для ідентифікації ЗПІСТ цей показник не застосовується.

Використовуючи наявні офіційні та статистичні дані [21-25], ми здійснили комплексну класифікацію переважно сільських територій України на рівні адміністративних районів з виокремленням ІПСТ, ДПСТ, НПСТ. У складі НПСТ ідентифіковано ЗПСТ, які є вкрай проблемними. Результати узагальнено на рівні областей та держави (за винятком АР Крим) (табл. 3-5).

Отже, згідно з отриманими станом на 01.01.2020 р. результатами ідентифікації типів переважно сільських територій (включно з виокремленням переважно сільських територій як проблемних) є підстави констатувати таке:

- переважно сільські території, площа яких у межах 416 адміністративних районів (без урахування АР Крим) становить 487 288,2 км², або 84,6% території областей України, класифіковано за окремими типами, зокрема як: ІПСТ – на рівні 16 адміністративних районів (3,8%); ДПСТ – на рівні 69 адміністративних районів (16,6%); НПСТ – на рівні 331 адміністративних районів (79,6%). 96 адміністративних районів ідентифіковано як ЗПСТ, що становить 29,0% кількості районів типу НПСТ та 23,1% загальної кількості досліджених районів;
- площа ІПСТ становить 18 901 км² (3,9% площі переважно сільських територій України), де проживає 1 323 317 осіб, або 8,3% наявного населення переважно сільських територій держави. ІПСТ відсутні у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській областях;
- ДПСТ займають площу 84 556 км², або 18,0% площі переважно сільських територій України, з населенням 3 334 363 осіб, що становить 21,1% наявного населення переважно сільських територій країни. ДПСТ не виявлено лише в Житомирській області. У Донецькій, Закарпатській та Луганській областях ДПСТ зафіксовано на рівні тільки одного адміністративного району;
- площа НПСТ сягає 383 831 км², що становить 66,7% загальної площі держави, де проживає 28,6% її наявного населення (11 144 146 осіб), та 78,8% площі переважно сільських територій держави з часткою 70,5% наявного населення таких територій. Найбільші площі НПСТ зосереджено у Львівській (846 400 км²), Закарпатській (795 749 км²) та Одеській (671 647 м²) областях, а найменшою є площа НПСТ у Донецькій (172 757 км²) та Луганській (258 874 км²) областях. Частка НПСТ у загальній площі області є найвищою в Тернопільській (87,3%), Закарпатській (87,2%), Житомирській (85,0%) областях. Максимальною часткою площі НПСТ у межах переважно сільських територій області виділяються Житомирська (96,4%), Луганська (90,0%), Тернопільська (88,2%) області; мінімальним значення цієї частки є в Одеській області – 64,2%.
- найвищою часткою наявного населення НПСТ характеризуються Закарпатська (63,5%), Тернопільська (60,0%), Чернівецька (54,4%) області – щодо загальної чисельності наявного населення області; Луганська (88,6%), Житомирська (88,2%), Донецька (85,4%), Тернопільська (83,5%), Хмельницька (83,2%) області – щодо чисельності наявного населення переважно сільських територій області;
- у межах НПСТ виокремлено ЗПСТ площею 104 053 км², де проживає 2 532 676 осіб. Частка площі ЗПСТ у межах України становить відповідно: 18,1% її загальної площі; 21,4% – у межах переважно сільських територій; 27,1% – у межах НПСТ. Частка наявного населення в межах ЗПСТ становить 6,5% наявного населення країни; 16,0% наявного населення переважно сільських територій держави; 22,7% наявного населення НПСТ;
- максимальною часткою площі ЗПСТ виділяються: щодо загальної площі держави – Київська (36,2%), Закарпатська (32,7%), Львівська (28,0%) області; щодо площі переважно сільських територій області – Київська

Таблиця 3

Характеристики та класифікація переважно сільських територій адміністративних районів Івано-Франківської області станом на 01.01.2020 р.

Адміністративні райони	Густина наявного населення в межах переважно сільських територій, осіб / км ²	Зміна чисельності наявного населення за 2017-2019 рр. (+/-)		Ліг зне-люднення переважно сільських територій (ЛЗ _{пст}), роки	Зміна кількості юридичних осіб за 2017-2019 рр., %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р., грн	Тип переважно сільської території та чисельність наявного на ній населення, осіб		
		Всього					Перехідні (дискретні – ДІСТ)	Проблемні (неблагополучні – НІСТ)	з них занепадаючі – ЗІСТ
		осіб	%						
Разом*	71,8	- 19586*	- 2,1*	140*	+ 10,1	2509,0	3**/265373	11**/652264	3**/114831
Богородчанський	85,8	- 964	- 1,4	214	+ 13,1	2185,4	-	-	-
Верховинський	24,3	- 179	- 0,6	511	+ 14,0	996,6	-	30479	30479
Галицький	58,0	- 1693	- 3,9	74	+ 6,2	5175,7	-	41948	-
Городенківський	68,8	- 1794	- 3,4	86	+ 15,3	2371,2	-	51370	-
Долинський	54,7	- 1207	- 1,7	170	+ 12,4	5208,7	-	68266	-
Калузький	88,7	- 1635	- 2,8	105	+ 5,7	1465,6	-	57409	-
Коломийський	94,1	- 2427	- 2,4	119	+ 12,5	1309,0	-	96573	-
Косівський	95,9	- 1495	- 1,7	174	+ 5,9	1482,7	-	86615	-
Надвірнянський	88,6	- 535	- 0,5	643	+ 10,2	2496,9	-	114625	-
Рогатинський	47,4	- 2080	- 5,1	56	+ 9,2	3378,0	-	38653	38653
Рожнятівський	55,0	- 977	- 1,3	220	+ 8,4	2196,6	-	71707	-
Снятинський	105,6	- 1463	- 2,2	130	+ 17,8	2273,7	-	63545	-
Тисменицький	111,1	- 1211	- 1,4	203	+ 8,6	3193,4	-	81796	-
Тлумачський	66,9	- 1926	- 4,0	71	+ 5,3	1686,4	-	45699	45699

*Примітка. Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх титів.

**Примітка. Кількість районів області, які належать до означеного типу території.

Джерело: розраховано авторами на основі [3; 21-25].

Таблиця 4

Ідентифікація типів переважно сільських територій в регіонах України станом на 01.01.2020 р.

Області	Густина наявного населення в межах переважно сільських територій, осіб / км ²	Літ злигодення переважно сільських територій, ЛЗ, чей роки	Зміна кількості юридичних осіб за 2017-2019 рр., %	Обсяг податкових надходжень на одну особу за 2019 р., грн	Більш розвинені (інтегровані – ПІСТ)				Перехідні (дискретні – ДІСТ)				Проблемні (неблагополучні – НІСТ)					
					райони/ площа, од./км ²		райони/ населення, од./осіб		райони/ площа, од./км ²		райони/ населення, од./осіб		райони/ площа, од./км ²		райони/ населення, од./осіб		райони/ площа, од./км ²	
					16 ^{*/} / 18901	1323317	69 ^{*/} / 84556	3334363	331 ^{*/} / 383831	331 ^{*/} / 1144146	331 ^{*/} / 1144146	96 ^{*/} / 104053	96 ^{*/} / 2532676	331 ^{*/} / 383831	331 ^{*/} / 1144146	331 ^{*/} / 1144146	96 ^{*/} / 104053	96 ^{*/} / 2532676
<i>Всього по Україні*</i>	32,4	106	+ 6,9	4185,6	16 ^{*/} / 18901	1323317	69 ^{*/} / 84556	3334363	331 ^{*/} / 383831	331 ^{*/} / 1144146	331 ^{*/} / 1144146	96 ^{*/} / 104053	96 ^{*/} / 2532676					
АР Крим	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В	Д/В					
Вінницька	39,2	70	+7,1	3945,8	-	-	8/8812	8/428991	18/16524	18/16524	18/16524	5/4174	5/123798					
Волинська	32,6	175	+5,8	2908,9	1/973	1/66875	2/3137	2/103971	13/15912	13/481004	2/2572	2/64794						
Дніпропетровська	22,7	79	+7,5	5536,7	-	-	2/3338	2/115420	15/20275	15/420893	4/5020	4/92676						
Донецька	19,4	72	+3,0	4013,7	-	-	1/1316	1/29449	8/9070	8/172757	3/2816	3/58593						
Житомирська	22,9	95	+4,6	4135,0	1/1441	1/72213	-	-	19/25351	19/540618	4/7611	4/110680						
Закарпатська	77,9	454	+4,9	2343,7	1/866	1/71640	1/695	1/120795	11/11128	11/795749	5/4168	5/246843						
Запорізька	21,7	78	+3,2	4145,1	-	-	3/4052	3/140621	14/18643	14/352638	3/3146	3/45344						
Івано-Франківська	71,8	140	+10,1	2509,0	-	-	3/2829	3/265373	11/9953	11/652264	3/2753	3/114831						
Київська	37,5	97	+14,8	8053,0	4/5129	4/412771	2/2225	2/84620	16/17940	16/450251	8/10196	8/183753						
Кіровоградська	20,7	69	+4,2	5518,4	-	-	3/3886	3/96259	16/18494	16/367345	5/5024	5/70216						
Луганська	18,0	76	+4,3	3779,0	-	-	1/1623	1/33173	10/14619	10/258874	1/971	1/14885						
Львівська	65,0	180	+10,1	3645,1	3/3587	3/304376	4/3204	4/248083	13/14735	13/846400	5/6115	5/311207						
Миколаївська	19,9	94	+3,9	4331,1	-	-	4/5731	4/154177	14/17280	14/303807	5/6703	5/95107						
Одеська	30,8	152	+5,8	5128,2	3/3796	3/160156	4/7217	4/114486	17/19760	17/671647	6/6204	6/121900						
Полтавська	25,2	69	+4,9	6215,1	1/1260	1/68174	4/3665	4/105563	18/21724	18/497755	4/3872	4/75411						
Рівненська	40,7	180	+6,9	2892,6	1/1176	1/92981	3/4126	3/223618	12/14641	12/495192	5/8276	5/160021						
Сумська	19,2	59	+5,7	5277,6	-	-	3/4020	3/104783	9/12261	9/207291	2/3070	2/50296						
Тернопільська	54,6	92	+6,1	2807,1	-	-	2/1612	2/123043	15/12075	15/623736	5/3136	5/132954						
Харківська	22,4	73	+5,3	5248,4	-	-	5/5513	5/200876	16/17638	16/317517	5/4977	5/91860						
Херсонська	19,8	91	+8,7	3514,1	-	-	2/2990	2/110833	13/19111	13/327227	1/915	1/11217						
Хмельницька	35,5	70	+3,8	3788,4	-	-	2/2757	2/116257	17/16723	17/575494	4/3182	4/98781						
Черкаська	33,2	72	+6,2	4715,7	-	-	6/5707	6/232638	13/14082	13/424592	2/2029	2/40789						
Чернівецька	78,5	208	+2,0	2005,4	1/673	1/74131	1/608	1/68027	9/6662	9/481792	3/2216	3/107147						
Чернігівська	17,3	57	+3,7	4355,1	-	-	3/5493	3/113307	14/19230	14/314459	6/7907	6/109573						

Примітка. Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типу.

**Примітка. Кількість районів області, які належать до означеного типу території.

Джерело: складено авторами на основі [18; 21-25].

Таблиця 5
Характеристики неблагополучних і занепадаючих переважно сільських територій за регіонами України станом на 01.01.2020 р.

Області	Характеристики неблагополучних і занепадаючих переважно сільських територій (НПСТ)				Характеристики занепадаючих переважно сільських територій (ЗПСТ)				Характеристики переважно сільських територій (ЗПСТ)					
	Частка площі НПСТ		Частка наявного населення НПСТ		Частка площі ЗПСТ		Частка наявного населення ЗПСТ		у загальній площі області, %		у загальній чисельності населення області, %		у загальній чисельності населення області, %	
	у загальній площі області, %	у загальній площі ПСТ області, %	у загальній чисельності населення області, %	у загальній чисельності населення ПСТ області, %	у загальній площі області, %	у загальній площі ПСТ області, %	у загальній чисельності населення області, %	у загальній чисельності населення ПСТ області, %	у загальній площі області, %	у загальній чисельності населення ПСТ області, %	у загальній чисельності населення області, %	у загальній чисельності населення ПСТ області, %	у загальній чисельності населення області, %	у загальній чисельності населення ПСТ області, %
Всього по Україні	66,7	78,8	28,6	70,5	18,1	21,4	27,1	6,5	16,0	22,7	22,7	22,7	22,7	
Вінницька	61,4	65,2	36,5	56,8	15,8	16,5	25,7	8,0	12,4	21,9	21,9	21,9	21,9	
Волинська	79,0	79,5	46,6	73,8	12,8	12,8	16,2	6,3	9,9	13,5	13,5	13,5	13,5	
Дніпропетровська	63,5	85,9	13,2	78,5	16,4	21,3	24,8	2,9	17,3	22,0	22,0	22,0	22,0	
Донецька	34,2	87,3	4,2	85,4	10,6	27,1	31,0	1,4	29,0	33,9	33,9	33,9	33,9	
Житомирська	85,0	94,6	44,7	88,2	25,5	28,4	30,0	9,2	18,1	20,5	20,5	20,5	20,5	
Закарпатська	87,2	87,7	63,5	80,5	32,7	32,8	37,4	19,7	25,0	31,0	31,0	31,0	31,0	
Запорізька	68,6	82,1	20,9	71,5	4,9	13,9	16,9	2,7	9,2	12,9	12,9	12,9	12,9	
Івано-Франківська	71,5	77,9	47,7	71,1	19,8	21,5	27,7	8,4	12,5	17,6	17,6	17,6	17,6	
Київська	64,0	70,9	25,3	47,5	36,2	40,3	56,8	10,3	19,4	40,8	40,8	40,8	40,8	
Кіровоградська	75,2	82,6	39,4	79,2	20,4	22,4	27,2	7,5	15,1	19,1	19,1	19,1	19,1	
Луганська	54,8	90,0	12,1	88,6	3,6	6,0	6,6	0,7	5,1	5,7	5,7	5,7	5,7	
Львівська	67,5	68,4	33,7	60,5	28,0	28,4	41,5	12,4	22,2	36,8	36,8	36,8	36,8	
Миколаївська	70,3	75,1	27,1	66,3	27,3	29,1	38,8	8,5	20,8	31,3	31,3	31,3	31,3	
Одеська	59,0	64,2	28,2	71,0	18,6	20,2	31,4	5,1	12,9	18,1	18,1	18,1	18,1	
Полтавська	75,6	81,5	35,9	74,1	13,5	14,5	17,8	5,4	11,2	15,2	15,2	15,2	15,2	
Рівненська	73,0	74,3	42,9	61,0	26,3	26,4	36,0	13,9	19,7	32,3	32,3	32,3	32,3	
Сумська	51,4	75,3	19,4	66,4	12,9	18,9	25,0	4,7	16,1	24,3	24,3	24,3	24,3	
Тернопільська	87,3	88,2	60,0	83,5	22,7	22,9	26,0	12,8	17,8	21,3	21,3	21,3	21,3	
Харківська	56,1	76,2	11,9	61,2	15,8	21,5	28,2	3,4	17,7	28,9	28,9	28,9	28,9	
Херсонська	67,1	86,5	31,8	74,7	3,2	4,1	4,8	1,1	2,6	3,4	3,4	3,4	3,4	
Хмельницька	81,1	85,8	45,9	83,2	15,4	16,3	19,0	7,9	14,3	17,9	17,9	17,9	17,9	
Черкаська	67,3	71,2	35,6	64,6	9,7	10,2	14,4	3,4	6,2	9,6	9,6	9,6	9,6	
Чернівецька	82,3	83,4	53,4	77,2	27,4	27,9	33,3	11,9	17,2	22,2	22,2	22,2	22,2	
Чернігівська	60,3	77,8	31,7	73,5	24,8	32,0	41,1	11,0	25,6	34,8	34,8	34,8	34,8	

*Примітка. Сумарні дані щодо переважно сільських територій та їх типів.

**Примітка. Кількість районів області, які належать до означеного типу території.

Джерело: складено авторами на основі [18; 21-25].

(40,3%), Закарпатська (32,8%), Чернігівська (32,0%) області; щодо площі НПСТ області – Київська (56,8%), Львівська (41,5%), Чернігівська (41,0%); – найбільші частки наявного населення в межах ЗПСТ зафіксовано в Закарпатській (19,7%), Рівненській (13,9%), Тернопільській (12,8%) областях – щодо чисельності наявного населення країни; Донецькій (29,0%), Чернігівській (25,6%), Закарпатській (25,0%) областях – щодо чисельності наявного населення переважно сільських територій області; Київській (56,8%), Львівській (41,5%), Чернігівській (41,0%) областях – щодо чисельності наявного населення в межах НПСТ області.

Результати аналізу структури ідентифікованих типів переважно сільських територій, урахувавши їх виокремлення за актуальними критеріями як проблемних, безальтернативно засвідчують потребу в невідкладному формуванні та реалізації політики розвитку сільських територій на основі територіально-орієнтованого підходу, урахувавши стандарти ЄС та країн-членів ОЕСР у сфері державної регіональної політики.

Погоджуємось з Т. Заяць, що успішна реалізація лише окремих інфраструктурних проектів на місцевому рівні сільських поселенських структур не забезпечить очікуваного ефекту розвитку. На державному рівні слід розробити відповідні програмні документи з фінансовим та організаційним механізмом їх реалізації, чітко орієнтовани на створення нових виробництв і продуктивних робочих місць на основі залучення потрібних інвестицій у ті сфери економічної діяльності територій, у розвитку яких заінтересовані постійні сільські мешканці. Водночас мають бути враховані набутий ними досвід виробничої та невиробничої діяльності, зміни структури місцевої економіки та наявних ресурсів розвитку [26, с. 57].

Зауважимо, головні пріоритети розвитку сільських територій визначено чинною Концепцією розвитку сільських територій від 23.09.2015 р. [27] (далі – Концепція), відповідно до якої затверджено план заходів з її реалізації на період до 2025 р. [28] за такими напрямками: підвищення якості життя сільського населення; охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості; диверсифікація та розвиток сільської економіки; удосконалення системи управління сільськими територіями; освіта та інформаційно-консультаційне забезпечення. Функцію моніторингу реалізації цих заходів покладено на Мінагрополітики, повноваження якого щодо розвитку сільських територій новітнім положенням про це міністерство [29] зведено до сфери агропромислового виробництва. Тим самим сільські території де-факто залишено як об'єкт виключно моносекторального агрополітичного впливу.

Водночас моніторинг стану забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури сільських територій, загальну координацію розвитку сільських територій; розроблення, забезпечення виконання за участю інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування програм розвитку сільських територій; розроблення та здійснення заходів, спрямованих на комплексний розвиток сільських територій; внесення на розгляд Кабінету Міністрів України відповідних пропозицій покладено на Міністерство розвитку громад і територій України [30].

Проте сьогодні в Україні відсутній системоутворюючий нормативно-правовий акт, який би визначав, у чому полягає зміст «державної аграрної політики», «державної політики розвитку сільських територій», «державної політики сільського розвитку», чим вони відрізняються між собою, які правові механізми їх реалізації, адже закон «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» фактично перестав діяти.

Системність та ефективність державної політики передусім залежить від законодавчої основи для її впровадження. Чинна Концепція не може слугувати правовою основою для прямої практичної імплементації її положень, інтеграції різних секторальних політик та фокусування державних витрат, позаяк

відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Наслідком є відсутність цілісної програмно-цільової підтримки держави щодо послідовної імплементації затверджених заходів [28], зокрема механізму гарантованого державою бюджетно-квотного забезпечення, що висвітлює декларативний характер цих заходів та обумовлює малоїмовірність їх реалізації на сталій основі, посилюючи загрози щодо комплексного розвитку сільських територій на тлі безпрецедентного об'єднання сільських і міських територій.

Висновки. Зважаючи на потребу повноцінного законодавчого забезпечення ефективного функціонування механізмів стимулювання регіонального розвитку, наявність проблем інституційно-правового характеру в цій сфері, очевидною є потреба у виважених, аргументованих змінах правових, організаційних, фінансових та інших складових системи стимулювання розвитку регіонів та окремих типів територій, ураховуючи європейську практику. Реальною передумовою формування інструментарію реалізації політики розвитку сільських територій, зокрема проблемних, є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» № 552-IX [31], яким анонсовано розроблення проекту закону України про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо створення у складі спеціальних фондів державного та місцевих бюджетів Фонду розвитку сільських територій, кошти з якого спрямовуватимуться на видатки розвитку: інфраструктури, енергозбереження, освіти та медицини у сільській місцевості та реалізацію державних програм розвитку малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників. Затримка з прийняттям згаданого законопроекту зумовлює зростання ризиків нерозв'язання найважливіших соціальних проблем у сільській місцевості, що призведе до подальшого занепаду сільських територій та їхньої деградації.

На законодавчому рівні доцільно встановити сталий принцип проблемно-квотного диференційованого залучення коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на повноцінне вирішення цих проблем у межах загальнонаціональних пріоритетів державної регіональної політики, зокрема щодо сільських територій проблемного типу. Детермінантою стимулювання розвитку таких типів територій має бути довгострокова орієнтація об'єднаних територіальних громад щодо збільшення їхньої фінансово-економічної бази та розумного використання потенціалу територій на основі інтегрованих, високоякісних стратегічних документів соціально-економічного розвитку. Так само потрібним є внесення змін до:

- Закону України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» щодо імплементації функціональних типів територій загалом і пропонувані типів переважно сільських територій зокрема як об'єктів базових геопросторових даних з прив'язкою до трансформованої системи адміністративно-територіального устрою держави;
- Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» щодо встановлення критеріїв, параметрів їхніх показників та алгоритму ідентифікації функціональних типів територій, включно з імплементацією пропонувані типів переважно сільських територій; визначення правового режиму відповідних функціональних типів і підтипів територій; запровадження Державного реєстру проблемних (неблагополучних) сільських територій, а також встановлення порядку проведення їх моніторингу та стимулювання розвитку.

Реалізація означених пропозицій сприятиме імплементації інструментів подолання депресивності територій на засадах узгодження державних і регіональних стратегічних пріоритетів на довгостроковий період з інтересами

об'єднаних територіальних громад: покращення соціально-економічного стану сільських територій та істотного підвищення рівня життя сільських мешканців.

Список використаних джерел

1. Проект Постанови про невідкладну розробку та ухвалення комплексної державної програми підвищення рівня життя мешканців сільських територій. Зареєстровано 27.05.2020 р. № 3549. *Верховна Рада України*: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&p3511=68955
2. Blunden J. R., Pryce W. T. R., Dreyer P. The classification of rural areas in the European context: an exploration of a typology using neural network applications. *The Journal of the Regional Studies Association*. 1998. Vol. 32(2). Pp. 149-160. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343409850123035>
3. *Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації*: науково-аналітична доповідь / наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів: ІПД НАНУ, 2020. 150 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
5. Припула Х. М. Класифікація сільських територій у контексті формування пріоритетів їх розвитку: регіональні аспекти. *Економіка АПК*. 2013. № 9. С. 71-78.
6. Rural Definitions: Data Documentation and Methods. *Economic Research Service of the U.S. Department of Agriculture*: Website. 26.03.2019. URL: <https://www.ers.usda.gov/data-products/rural-definitions/data-documentation-and-methods>
7. The reality of European rural areas: an overriding issue for EU competitiveness. *Assembly of European Regions*: Website 29.04.2014. URL: <https://aer.eu/the-reality-of-european-rural-areas-an-overriding-issue-for-eu-competitiveness>
8. *Evaluation support study on the impact of the CAP on territorial development of rural areas: socioeconomic aspects. Executive summary*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. DOI: <https://doi.org/10.2762/38652>
9. Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the COVID-19 outbreak. Communication from the Commission. 2020/C 91 I/01. *Official Journal of the European Union*. 2020. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2020_091_I_0001
10. Новикова А. М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України. *Стратегічна панорама*. 2000. № 3-4. С. 115-118.
11. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text>
12. Про стимулювання розвитку регіонів: проект Закону України. *Міністерство розвитку громад та територій України*: сайт. 02.08.2018. URL: <https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi-z-gromadskistyuproekt-zakonu-ukrayini-pro-stimulyvannya-rozvitku-regioniv>
13. Хвесик М. А., Ільїна М. А. Методологічні засади диференціації сільських територій. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 12-18.
14. *Теорія, політика та практика сільського розвитку* / ред. О. М. Бородіна, І. В. Прокопа. К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2010. 376 с.
15. Прокопа І. В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6(547). С. 50-59.
16. Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). *EUR-lex*: Website. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02003R1059-20180118>
17. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13.04.2020 р. № 554-IX. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>
18. Сторонянська І. З., Залуцький І. Р. Методичні підходи до виокремлення та ідентифікації сільських територій (у контексті імплементації європейського досвіду). *Економіка України*. 2020. № 11. С. 41-59. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.041>
19. Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів: постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 931. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF/ed20181117#Text>
20. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів: постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 932. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF/ed20190201#Text>
21. Форми 6-зем станом на 01.01.2010-2016 рр. *Держгеокадастр*: сайт. 2019. URL: <https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru>

22. Чисельність населення (за оцінкою) на 01.01.2020 р. і середня чисельність у 2019 р. *Державна служба статистики України*: сайт. 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
23. Чисельність наявного населення України на 01.01.2019 р.: стат. зб. Київ, 2019. *Державна служба статистики України*: сайт. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf
24. *Державний веб-портал бюджету для громадян*: сайт. 2021. URL: <https://openbudget.gov.ua>
25. Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). *Державна служба статистики України*: сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
26. Заяць Т. А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3(31). С. 48-60.
27. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. № 995-р. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text>
28. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 р. № 489-р. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text>
29. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 17.02.2021 р. № 124. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text>
30. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України: постанова Кабінету Міністрів України від 30.04.2014 р. № 197. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF#Text>
31. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>

References

1. Projekt Postanovy pro nevidkladnu rozrobku ta ukhvalennya kompleksnoyi derzhavnoyi prohramy pidvyshchennya rivnya zhyttya meshkantsiv sil's'kykh terytoriy reyestratsiynny [Draft Resolution on urgent development and adoption of a comprehensive state program to improve the living standards of rural residents] (2020). Registered 2020, May 27, 3549. *Verkhovna Rada of Ukraine*: Website. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=68955 [in Ukrainian].
2. Blunden, J. R., Pryce, W. T. R., Dreyer, P. (1998). The classification of rural areas in the European context: an exploration of a typology using neural network applications. *The Journal of the Regional Studies Association*, 32(2), 149-160. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343409850123035>
3. Storonianska, I. Z. (Ed.) (2020). *Funktsional'ni typy terytoriy yak ob'yekty derzhavnoyi rehional'noyi polityky [Functional types of territories as an object of state regional policy: methodical approaches to identification]*: Scientific-analytical report. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky [On approval of the State Regional Development Strategy for the period up to 2020] (2020). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2020, Aug 5, 695. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Prytula, Kh. M. (2013). Klasyfikatsiya sil's'kykh terytoriy u konteksti formuvannya prioritetiv yikh rozvytku: rehional'ni aspekty [Classification of rural areas in the context of formation of priorities of their development: regional aspects]. *Ekonomika APK – The Economy of AIC*, 9, 71-78. [in Ukrainian].
6. Rural Definitions: Data Documentation and Methods (2019, Jun 26). *Economic Research Service of the U.S. Department of Agriculture*: Website. Retrieved from <https://www.ers.usda.gov/data-products/rural-definitions/data-documentation-and-methods>
7. The reality of European rural areas: an overriding issue for EU competitiveness (2014, Apr 29). *Assembly of European Regions*: Website. Retrieved from <https://aer.eu/the-reality-of-european-rural-areas-an-overriding-issue-for-eu-competitiveness>
8. *Evaluation support study on the impact of the CAP on territorial development of rural areas: socioeconomic aspects. Executive summary* (2021). Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: <https://doi.org/10.2762/38652>
9. Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the COVID-19 outbreak. Communication from the Commission. 2020/C 91 I/01 (2020). *Official Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2020_091_I_0001
10. Novikova, A. M. (2000). Depresyivni terytoriyi: yevropeys'kyi dosvid ta problemy Ukrayiny [Depressive territories: European experience and problems of Ukraine]. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, 3-4, 115-118. [in Ukrainian].
11. Pro stymulyuvannya rozvytku rehioniv [On Stimulating the Development of Regions] (2005). Law of Ukraine, adopted on 2005, Sep 8, 2850-IV. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text> [in Ukrainian].

12. Pro stymulyuvannya rozvytku rehioniv [On Stimulating the Development of Regions]: Draft Law of Ukraine (2020, Aug 2). *Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyi-z-gromadskistyju/proekt-zakonu-ukrayini-pro-stymulyuvannya-rozvitku-regioniv> [in Ukrainian].
13. Khvesyk, M. A., & Ilyina, M. V. (2018). Metodolohichni zasady dyferentsiatsiyi sil's'kykh terytoriy [Methodological principles of differentiation of rural areas]. *Ekonomika APK – The Economy of AIC*, 4, 12-18. [in Ukrainian].
14. Borodina, O. M., & Prokopa, I. V. (Ed.) (2010). *Teoriya, polityka ta praktyka sil's'koho rozvytku [Theory, policy and practice of rural development]*. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
15. Prokopa, I. V. (2007). Sil's'ki teritoriyi Ukrainy: doslidzhennya i rehulyvannya rozvytku [Rural areas in Ukraine: research and development regulation]. *Ekonomika Ukraina – Economics of Ukraine*, 6, 50-56. [in Ukrainian].
16. Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS) (2003). *EUR-lex*: Website. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02003R1059-20180118>
17. Pro natsional'nu infrastrukturu heoprostorovykh danykh [On the national geospatial data infrastructure] (2020). Law of Ukraine, adopted on 2020, Apr 13, 554-IX. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text> [in Ukrainian].
18. Storonyanska, I. Z., & Zalutskyy, I. R. (2020). Metodychni pidkhody do vyokremlennya ta identyfikatsiyi sil's'kykh terytoriy (u konteksti implementatsiyi yevropeys'koho dosvidu) [Methodical approaches to distinguishing and identifying rural areas (in the context of the implementation of european experience)] (2020). *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 11, 41-49. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.041> [in Ukrainian].
19. Pro zatverdzhennya Poryadku rozroblennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku Ukrainy i planu zakhodiv z yiyi realizatsiyi, a takozh provedennya monitorynhu ta otsinky rezul'tatyvnosti realizatsiyi zaznachenykh Stratehiyi i planu zakhodiv [On Approval of the Procedure of development of the State Strategy for Regional Development of Ukraine and the action Plan for its implementation, and to monitor and evaluate the effectiveness of the implementation of these Strategies and the action Plan] (2015). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2015, Nov 11, 931. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF/ed20181117#Text> [in Ukrainian].
20. Pro zatverdzhennya Poryadku rozroblennya rehional'nykh stratehiy rozvytku i planiv zakhodiv z yikh realizatsiyi, a takozh provedennya monitorynhu ta otsinky rezul'tatyvnosti realizatsiyi zaznachenykh rehional'nykh stratehiy i planiv zakhodiv [On Approval of the Procedure for the Development of Regional Development Strategies and Plans for their Implementation, as well as the monitoring and evaluation of the effectiveness of the implementation of these regional strategies and action plans] (2015). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2015, Nov 11, 932. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF/ed20190201#Text> [in Ukrainian].
21. Formy 6-zem stanom na 1 sichnya 2010-2016 rr. [Forms 6-zem as of January 1, 2010-2016] (2019). *State Geocadastr*: Website. Retrieved from <https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru> [in Ukrainian].
22. Chysel'nist' naselennya (za otsinkoyu) na 1 sichnya 2020 roku ta serednya chysel'nist' u 2019 rotsi [Population (estimated) on January 1, 2020 and average population in 2019] (2020). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
23. Chysel'nist' nayavnoho naselennya Ukrainy na 1 sichnya 2019 roku [The population of Ukraine for January 1, 2019]: Statistical publication (2019). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf [in Ukrainian].
24. State web portal of the budget for citizens: Website (2021). Retrieved from <https://openbudget.gov.ua> [in Ukrainian].
25. Pokaznyky Yedynoho derzhavnogo reyestru pidpryemstv ta orhanizatsiy Ukrainy (YEDRPOU) [Indicators of the Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine (USREOU)] (2021). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
26. Zayats, T. A. (2017). Rozvytok sil's'kykh poselen' Ukrainy v umovakh decentralizatsiyi: mozhyvosti ta ryzyky [Development of Rural Settlements of Ukrainian Conditions of Decentralization: Opportunities and Risks]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and Social Economy*, 3, 48-60. [in Ukrainian].
27. Pro skhvalennya Kontseptsiyi rozvytku sil's'kykh terytoriy [On approval of the Development Conception of rural areas] (2015). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2015, Sep 23, 995-r. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
28. Pro zatverdzhennya planu zakhodiv z realizatsiyi Kontseptsiyi rozvytku sil's'kykh terytoriy [On Approval of the Action Plan for Implementation of the Concept of Rural Development] (2017). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2017, Jul 19, 489-r. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

29. Deyaki pytannya diyal'nosti tsentral'nykh orhaniv vykonavchoyi vlady [Some issues of activity of central executive bodies] (2021). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2021, Feb 17, 124. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
30. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Ministerstvo rozvytku hromad ta terytoriy Ukrainy [On approval of the Regulation on the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine] (2014). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2014, Apr 30, 197. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
31. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo umov obihu zemel'sil's'kohospodars'koho pryznachennya [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Conditions of Circulation of Agricultural Lands] (2020). Law of Ukraine, adopted on 2020, Mar 31, 552-IX. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> [in Ukrainian].

Storonyanska I. Z., Zalutskyi I. R., Patytska Kh. O. Criteria for delineation and tools for the development of problem rural areas.

The problem of delineation and identification of problem rural areas at the local level that needs special attention from the state is considered. The approaches to its settlement in the context of specifying the instruments of the state regional policy concerning the improvement of their social and economic condition are investigated. The paper reveals that the meaning of the terms “problem area”, “problem rural area” is not regulated by legislative acts of Ukraine, there are no criteria for identifying problem rural areas, assessing the state of their development, and classification by specific features. Given the limited information and statistical support for clear identification of signs of rural problems at the local level, the basis for their definition is adapted to the European methodology as small regions of NUTS-3 and analogs of local administrative units LAU. The selection of certain types of mainly rural areas is based on criteria of demographic and economic nature. A classification of mostly rural areas is developed. Problem (disadvantaged) mostly rural areas were identified based on compliance with the parameters of one of the four criteria: population density; changes in the existing population over the past three years; the changes in the number of legal entities over the past three years; the amount of tax revenues per person. According to the results of identification of types of mainly rural areas within 416 administrative districts without taking into account the Autonomous Republic of Crimea as of January 1, 2020: disadvantaged mostly rural areas were recorded at the level of 331 administrative districts; declining mostly rural areas were identified at the level of 96 administrative districts. Proposals for legislative support for the formation of tools for the development of problem areas of the state are developed.

Keywords: problematic rural area, criteria for delineation of problematic rural areas, identification of types of mainly rural areas, tools for the development of problematic rural areas.

Сторонянська Ірина Зеновіївна – доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: istoron@i.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0237-1409>).

Storonyanska Iryna Zenoviyivna – Dr.Sci. (Econ.), Prof., Deputy Director for scientific work of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Залуцький Іван Романович – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: zalutskij.ivan@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3652-1145>).

Zalutskyi Ivan Romanovych – Ph.D. (Econ.), Assoc. Prof., Senior Researcher of the Department of spatial development of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Патицька Христина Олегівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: pelechata@meta.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2871-7540>).

Patytska Khrystyna Olehivna – Ph.D. (Econ.), Researcher of the Department of regional financial policy of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Надійшло 22.09.2021 р.